

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

10
2023

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti

08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:
Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich

Elektron nashr. 714 sahifa, 30-oktyabr, 2023-yil.

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Salimov Oqil Umrazqov, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., TDU rektori
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Sharipov Qo'ng'irotboy Avazimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori
Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dotsent
Djumaniyazov Maqsud Allanzarovich, Qoraqalpog'iston Respublikasi Tabiat resurslari qo'mitasi raisi
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo'yicha prorektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori
Karimov Norboy G'aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori
Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU profesor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrasini professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlrat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., prof., Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna SamDu IS instituti professori
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., Toshkent arxitektura-qurilish universiteti katta o'qituvchisi
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Nomozova Qumri isoyevna Geologiya fanlari universiteti "Iqtisodiy geologiya" kafedrasini dotsenti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU Ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalar departamenti rahbari
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU huzuridagi PKQTUMOTMXHB mutaxassis

Ekspertlar kengashi:

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Imomqulov To'liq Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Qishloq xo'jaligida innovatsion xizmatlar infratuzilmasini rivojlantirishning nazariy asoslari.....	8
Sharipov Kongratbay Avezimbetovich , professor, Zaynutdinova Umida Djalalovna , dotsent	
O'zbekiston-Turkiya do'stligi azaliy qadryatlarimiz zaminida yashab kelmoqda.....	13
O'sman Mesten , Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya-O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari	
O'zbekistonda turizm sohasining rivojlanishini davlat tomonidan	
qo'llab-quvvatlash mexanizmini takomillashtirish.....	15
Akkulov Abdulaziz Uralboyevich , mustaqil tadqiqotchi	
O'zbekiston Respublikasini "Yashil" iqtisodiyotga o'tish istiqbollari. Muammolar va yechimlar.....	19
Mirzayev Bexruz Abdulla o'g'li , doktorant	
Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda "Yashil" iqtisodiyotning o'rni.....	26
Sevara Yaxshimuratova Rustam qizi , assistent-o'qituvchi	
Sanoat barqarorligini ta'minlashda yashil energetikaning o'ziga xos xususiyatlari.....	29
Kadirov Abdumalik Matkarimovich	
Republikamizda "yashil iqtisodiyot"ni shakllantirishda agroxizmatlarni	
rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari.....	36
Mirzayev Q. J. , i.f.d., professor; Jonuzokov M. K. , assistent o'qituvchi	
"Yashil" obligatsiyalarni muomalaga chiqarishning nazariy va amaliy jihatlari.....	40
E. I. Nosirov , i.f.n., dotsent	
Turizm sohasidagi loyihalarni kreditlash amaliyotini takomillashtirish.....	46
Matkabulova Dilorom Xalilullayevna , PhD	
Koreya Respublikasida yashil (eko) turizmning rivojlanish yo'nalishlari va muammolari.....	51
Islomova Dilrabo Salomovna , kafedra assistenti	
Moliyaviy menejment tizimini transformatsiyalashda raqamli marketing	
samaradorligini baholashning nazariy yondashuvlari.....	55
Sobirjonov Sanjar Sobirjonovich , PhD, dotsent	
Samarqand viloyati ekologik turizm salohiyatidan samarali	
foydalanish asosida ekoturizm klasterlarini shakllantirish.....	62
Abduraxmanova Aqida Fayzulla qizi , i.f.b.f.d.; Axrоров Farxod Baxriddinovich , i. f. n.; Xo'jamov Bobur , tadqiqotchi	
Ichki turizmni rivojlantirishda davlatning o'rni.....	68
Dehqonov Burxon Rustamovich , tayanch doktorant	
O'zbekistonda turizm sohasini rivojlanishiga global trendlarning ta'siri.....	72
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich , i.f.d., professor	
Assessment of the Current State of the Market and Procedure For Lending	
to Subjects of Tourism Services of the Republic of Uzbekistan.....	79
Karimova Aziza Maxomadrizoyevna , PhD, docent; Maqsudov Orif Shakirovich , assistant	
Islomiy moliya instrumentlari (muzoraba va mushoraka) va ularni tijorat banklarida qo'llash.....	84
Madraximova Gulasal , dotsent; Safarova Nasiba , magistrant	
Mamlakatimizda "Yashil" iqtisodiyot asosida barqaror rivojlanishni ta'minlashning o'ziga xos jihatlari.....	90
Mustafaqulov Yangiboy Bo'riqulovich , Todjimamatova Mashhura Erkinovna ;	
Nurmatova Hilola A'zamovna ; Berdieva Aziza G'anisher qizi ; Egamberdieva Oydin Abror qizi	
Ways to Improve the Green Recovery in Uzbekistan by Investment and Trade.....	97
Nurbek Khalimjonov , assistant	
Evaluating the Path Towards Sustainable Tourism Development in the Republic of Uzbekistan.....	102
Khusniddin Egamnazarov	
Nexus Between Climate Change and Energy Consumption in Uzbekistan: A Time Series Analysis.....	106
Sarvar Mamasoliyev ; Shodiyor Toxirov	
O'zbekistonda mice turizmini barqaror rivojlanishida qulay infratuzilma.....	112
Xalimova F. N. , katta o'qituvchi	
Ichki turizmni rivojlantirishning ilg'or xorijiy tajribasi va uni	
O'zbekistonda qo'llashning iqtisodiy afzalliklari.....	115
Matkarimov Jahongir Shamuratovich , mustaqil tadqiqotchi	
Agroturizmni rivojlantirish orqali hududlarning barqaror rivojlantirish imkoniyatlari.....	122
Jo'rayeva Nargiza Abduvohidovna , kafedra dotsenti	
Turizm sektorida milliy hunarmandchilik mahsulotlarining rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari.....	126
Xushnazarova Maxzuna Gulamdjanovna , kafedra assistenti	
Роль религиозного туризма в экономике Узбекистана.....	132
Рахимова Дилфуза Мирзакасимовна , преподаватель	
Turistik sanoatining investitsion jozibadorligini boshqarish va samaradorligini baholash.....	139
Sa'dullayeva Gulnoza Sodiq qizi , PhD	

Turizmga innovatsiyon texnologiyalarni joriy qilish shart sharoitlari	144
Po'latov Ma'murjon Murodjon o'g'li , doktorant	
O'zbekistonning "yashil iqtisodiy strategiyasi" va uni amalga oshirishning asosiy yo'nalishlari	147
Bekmirzayev Mirzoxid Adashaliyevich , dotsent	
An Analysis of the Structure of Trade Between China and Uzbekistan	150
Cao Gang , PhD Candidate	
"Daka-Tex" MCHJ XKning marketing faolyatining takomillashtirish.....	160
Musyeva Shoirazimovna , kafedra professori	
Mamalakat iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda oziq-ovqat xavfsizligining o'rni.....	164
Ibragimov G'ayrat Ablalulovich , PhD; Shukurova Nilufar Qahramonova , tadqiqotchi;	
Umirov Islombek Furkatovich , tadqiqotchi; Tojiqulov Samandar Orufjon o'g'li , tadqiqotchi	
MDH davlatlarida chorva va parandachilik o'sish dinamikasi	169
Abidov Abdujabbor Abduxamidovich , t. f.n., dotsent	
Tijorat banklarida foiz stavkaning likvidlikka ta'siri	179
Berdiyarov Baxriddin Tavasharovich , iqtisodiyot fanlari doktori, professor	
O'zbekiston moliya bozorini jahon moliya bozoriga integratsiyalashuvining dolzarb masalalari	186
Burxanov Aktram Usmanovich , i.f.d., prof.; Xudoyqulov Xurshid Xurramovich , i.f.d., prof.	
O'zbekiston Respublikasining Jahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lishiga oid	191
Ruzibayev Jahongir Nodirovich	
O'zbekistonda ikkilamchi qimmatli qog'ozlar bozori hozirgi holati tahlili.....	194
Ro'ziqulov Abdimo'min Qussam o'g'li , mustaqil izlanuvchi	
Raqamli texnologiyalar orkali turizm industriyasini rivojlantirish usullari	200
R. P. Zarikeyev , mustaqil doktorant	
Korxona iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda inson resurslaridan foydalanish amaliyoti	206
Abdualimov Ashraf Qurbonaliyevich , doktorant	
Oliy ta'lim muassasalarida to'lov-kontrakt shakli mablag'lari bo'yicha xarajatlar	
va ular hisobining amaldagi holati	211
Abdujalilova Dilnoz Abdusattorovna , doktorant	
O'zbekistonda oziq-ovqat bozori nazariy tahlili.....	216
Abduraxmanova Zuxra Toxir qizi , doktorant	
Sug'urta munosabatlarini takomillashtirishning istiqbollari	221
Abduturapova Dildora Farxodjon qizi , doktorant	
Functions of Management in Education and Its Significance	231
Akhatova Shakhnoza Akram kizi , teacher	
Qishloq xo'jaligi korxonalarini moliyalashtirishni yangicha	
usullarini o'rganishning ayrim dolzarb masalalari	235
Ametov Quvondik Mamatjanovich , mustaqil izlanuvchi	
Yog'-moy sanoati korxonalari kapitali rentabelligini oshirish yo'nalishlari.....	238
Amirzoda Hamrayev , katta o'qituvchi	
Banklararo to'lov tizimini raqamli iqtisodiyotdagi rolini oshirish choralari	244
Amonov Alisher , o'qituvchi	
Baholash faoliyatini raqamlashtirish istiqbollari.....	248
Bobirjon Aktamov , katta o'qituvchi	
Marketing xizmati samaradorligini baholashda PEST tahlil usulining ahamiyati va qo'llash imkoniyatlari	253
Boyjigitov Sanjarbek Komiljon o'g'li , katta o'qituvchi	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarining vujudga kelish zarurati, umumiy hisobotlarining tuzilishi	
va O'zbekistonning MHXSga o'tishida vujudga keladigan muammolar va ularni bartaraf etishning istiqbolli	
yo'nalishlari	259
Djurayeva Iroda Bahrom qizi , doktorant, o'qituvchi	
Samaradorlikni korxona iqtisodiyotida tutgan o'rni	265
Fayziyeva Nilufar Shuxrat qizi , PhD, katta o'qituvchi	
Avtomobil transporti korxonalarida amortizatsiya xarajatlari va uning hisobini takomillashtirish masalalari...	269
G'anibayev Ilxomjon Shokiraliyevich , doktorant	
Turistlar statistik hisobini olib borish bo'yicha xalqaro standartlar va tajribalar tahlili	275
Jumanova Zilola To'ychiyevna , doktorant	
Tijorat banklari ipotekali kreditlarining qaytuvchanlik holatini barqarorlashtirish choralari	280
Jumayev Muzaffar Mahmud o'g'li , kafedra o'qituvchisi	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni	
amalga oshirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish.....	284
M. Samiyeva , kafedra assisenti	
Assessment of the Economic Effectiveness of the Railway Transport System	288
Mannonov Shahruhmirza Abdurashidovich , independent researcher	
O'zbekistonda mikromoliya tashkilotlarining iqtisodiy faoliyat samaradorligini oshirish yo'llari.....	294
Nazarova Muslima Nazarovna , PhD, i.f.f.d., katta o'qituvchi	

Mamlakatimizda xizmat ko'rsatish sohasini rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari.....	301
Odilov Dilshodjon Tulqinovich	
O'zbekistonda paxtachilik majmuasining iqtisodiy samaradorligini oshirish	307
Xoliqov Tolibjon Luptullaevich , kafedra assistenti	
Ta'lim tizimi boshqaruvida "time menejmenti" texnologiyalarini qo'llash.....	311
Radjabova Gavxar Umarovna , kafedra dotsenti	
Improving Trade Effectiveness Through Merchandising: Theory and Practice	316
Ravshan Aliyevich Allayorov , Associate Professor	
An'anaviy moliya tizimidagi yangi yondashuv va yechimlar	319
Abrorov Sirojiddin , PhD; Bunyod Usmonov , PhD	
Ijtimoiy fondlar va maqsadli jamg'armalar faoliyatini takomillashtirish.....	325
Samiyeva Gulnoza Toxirovna , PhD, i.f.f.d.	
Tikuv-trikotaj korxonalarining brend jozibadorligini marketing strategiyalari asosida oshirish.....	332
Sh. Sh. Ziyayeva , katta o'qituvchi	
Surxondaryo mintaqasining ekoturizm salohiyati nuqtayi nazaridan baholash	337
Soatov Yusuf Xo'jayor o'g'li , mustaqil tadqiqotchi	
Совершенствование учета неиспользованных основных средств в Республике Узбекистан.....	340
Усманов Фаррух Обитжонович , научный сотрудник кафедры	
An'anaviy moliya tizimining metodologik muammolari, shuningdek moliya tizimida yuz beruvchi inqirozlar va ziddiyatli vaziyatlarning yuzaga kelish sabablari	348
Xabibullayev Dadajon Ro'ziboyevich , stajor tadqiqotchi	
Dehqon xo'jaliklarida mahsulot yetishtirish samaradorligini oshirishda tomorqa xizmati klasterlarini takomillashtirish	355
Xamrayeva Sayyora Nasimovna , kafedra professori; Ochilova Nargiza Akramovna , doktorant	
Transport xizmatlari bozorida marketing faoliyatini mexanizmlarini rivojlanishining asosiy tamoyillari	360
Nosirov Javlonbek Jamoliddin o'g'li , doktorant; Raxmatov Ziyodullo Nosirovich , dotsent	
BMT Barqaror rivojlanish maqsadlari doirasida kambag'allikni qisqartirish va oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlash masalalari.....	363
Yusupov M. S. , PhD	
Мировые финансовые центры точки роста экономики	369
Абдуллаев Анвар Фархадович , PhD., доцент кафедры	
XX asr jadid ma'rifatparvarlari Abdurahmon Toshkandiy va Abdulla Avloniy ijtimoiy qarashlaridagi umumiylik va xususiylik	375
Abrorxon Asatulloev Asatulloevich , PhD	
Математическое обоснование вычисления моды и медианы в статистике.....	379
Бердикулова Ирода Райимкуловна , старший преподаватель; Усманов Шахзод Шохрухович , студент	
Yirik soliq to'lovchi korxonalar faoliyatini rag'batlantirishda soliq ma'murchiligining istiqbollari.....	390
G'aniyev Shaxriddin Vohidovich , i. f. d., Saipnazarov Sherbek Shaylavbekovich , PhD	
Sog'lomlashtirish turizmi klasterlari faoliyatida innovatsion faoliyatni boshqarishning kross-innovatsiyalar asosidagi modeli	395
G'ofurov Azizbek Umarjonovich , mustaqil tadqiqotchi	
Tijorat banklari faoliyatidagi kredit risklarini boshqarishni takomillashtirish yullari.....	400
J. Y. Isakov , i.f.d, professor	
Mehnat bozorining raqamlashgan iqtisodiyotdagi statistik masalalari.....	405
A. Abduvohidov , i. f.d., professor	
Davlat oliy ta'lim tashkilotlarida xarajatlar hisobini yuritish.....	407
Karayev Payzillaxon Yusufxonovich , PhD	
Актуальная ситуация в сегменте теневой экономики в Республике Узбекистан.....	412
Кошанов Абдимурат , независимый исследователь	
O'zbekistonda moliyaviy hisob va hisobotni MHXSlariga transformatsiya qilishda asosiy vositalar hisobini tashkil etish masalalari	416
Qurbonova Shaxrinoz , doktorant	
Erkin iktisodiy hududlarda investitsion faollikni oshirish masalalari.....	420
Qilicheva Kamola Muzaffarovna , mustaqil tadqiqotchi	
Mahalliy byudjetlar xarajatlari ijrosining samaradorligini oshirish masalalari (Jizzax viloyati misolida).....	425
Mamayusupov Omonulla Mamatqulovich , erkin izlanuvchi	
Sug'urtada assistans xizmatlarini takomillashtirish	433
Maxmudov A. M.	
Цифровизация бухгалтерского учета.....	439
Мирсодикова Дилобар Дилшод кизи , самостоятельный соискатель	
Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini rivojlantirishning moliyaviy mexanizmini takomillashtirish.....	445
Nasrova Kamola Ravshanovna , PhD	
Повышение эффективности депозитной политики в коммерческих банках.....	451
Нуриллаев Рахмат Ярашевич , к.с.х.н., доцент; Нуриллаев Шердил Жамолiddin угли , магистр	

Hufiyona iqtisodiyotni qisqartirish orqali mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish mexanizmlari.....	456
Pardayev Ilhomjon G'ulom o'g'li	
Uy-joy fondi boshqaruvini samarali tashkil etish	460
Berdiyeva Dilfuza Axatovna , PhD, dotsent	
Экономика знаний как высший ступень развития инновационной экономики	466
Хасанхонова Нодира Исаметдиновна , PhD	
Kichik biznes subyektlarini samarali investitsiyalashning ilg'or xorijiy davlatlar tajribasi.....	471
Ruziyeva Dilobar Isomjonovna , iqtisod fanlari nomzodi	
Davlat-xususiy loyihalarining mazmun-mohiyati, ilmiy-nazariy asoslari	481
Suleymanov Farrux Raximjonovich , mustaqil izlanuvchi	
Комплексный анализ хозяйственно-экономической деятельности и устойчивости АО "Узавтосаноат"	487
Туйчиев Комилжон Лазизович , доцент кафедры	
Экономическая сущность и важность повышения эффективности	
производства каракулеводческой продукции.....	493
Тулкин Хайтмуродович Фармонов , профессор; Нуриллаев Жамолiddин Ярашевич , докторант	
O'zbekistonda tijorat banklari emission operatsiyalarining dolzarb masalalari	499
O'ktamova Nozima Narzulla qizi , PhD, kafedra dotsenti	
Инновационные методы энергосбережения как способ повышения	
конкурентоспособности предприятия	503
Хамдамова Гавхар Абсаматовна , к.э.н., профессор	
Hudud sug'oriladigan yerlarida suv resurslaridan foydalanish holati tahlili	508
Shoxujayeva Zebo Safoyevna , i. f.n., professor, katta ilmiy xodim	
Hududlarning moliyaviy-investitsion salohiyatini oshirishning nazariy va amaliy jihatlarini	513
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi , kafedra dotsenti i.f.d.	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda xodimlar faoliyatining axborot tizimlarini samarali tashkil qilish.....	521
Yuldashev Furqat Nurilloevich , doktorant	
O'zbekistonda raqamli iqtisodiyoti sharoitida elektron biznesni rivojlantirish yo'llari	524
Boboqulov Sanjar Baxronkulovich , PhD; Akramov G'ayrat Otabek o'g'li , talaba	
An Analysis of Green Taxation and Its Effect on Economic Growth	530
Fayzieva Nargiza Rabimovna , PhD	
Kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishning nazariy jihatlarini	537
Qurbonov Jasurbek Pozilovich , kafedra dotsenti	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida turizm industriyasining rivojlanishi va istiqboli	540
Abdulxakimov Zuxrali Tursunaliyevich , PhD, kafedra dotsenti	
O'zbekistonda energetika korxonalari faoliyatida korporativ	
boshqaruvining baholash usullarini tahlili.....	544
Abduraxmonova Zarina Muysinjonovna , mustaqil tadqiqotchi	
O'rta Osiyo davlatlarida rekreatsiya turizmi.....	548
Shaymanova Nigora Yusupovna , doktorant	
Korxona investitsiyalari xususidagi ilmiy-nazariy yondashuvlar va qarashlar evolyutsiyasi.....	552
Eshqo'ziyev Oxunjon Oybek o'g'li , doktorant	
O'zbekiston sanoatining rivojlanish tendensiyalari, muammo va yechimlari.....	559
Shavqiyev Erkin , i. f. n.	
"Yashil iqtisodiyot"ga o'tish zaruriyati, dastaklari va uning o'ziga xos tamoyillari	565
Berdiyev Baxtiyor Sodiqovich , kafedra dotsenti	
Innovatsion faoliyatni rivojlantiruvchi omillar va ulardan samarali foydalanish yo'nalishlari	571
Ashurov Maxammadjon Sotvoldiyevich , i.f.n., kafedra dotsenti	
Ijtimoiy tarmoqlar analitikasi.....	576
S. Qulmatova , PhD, dotsent	
Analysing the Functioning of Enterprise Management in the Context of Institutional Reforms	581
Kurpayanidi Konstantin Ivanovich , Professor	
Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi samaradorligini baholash	586
Ruxsatova Rushana O'ktamovna , erkin tadqiqotchi	
Soliq tushumlarini prognozlashtirish modellarini qurishning klassik va intellektual usullari	593
Narmanov Ulug'bek Abdugapparovich , PhD; Maqsudov Azamat Maqsud o'g'li	
Kompaniyani samarali boshqarishda marketingning o'рни va uning tamoyillarini qo'llash istiqbollari.....	598
Usmonova Dilfuza Ilhomovna , kafedra dotsenti	
Экономическая безопасность и факторы влияющие на неё.....	602
Абдишукуров Шерзод Шавкат угли , научный сотрудник	
Oliy ta'lim muassasalarining moliyaviy manbalari bo'yicha xarajatlar hisobi va uni takomillashtirish.....	608
Artikov Kurbonazar Amonovich , mustaqil ilmiy tadqiqotchi	
Innovatsion iqtisodiyot sharoitida inson kapitaliga yo'naltirilgan investitsiyalarning ahamiyati.....	614
Asamxodjaeva Shoirra Shukurullaevna , katta o'qituvchi	

Перспективы развития инноваций и роль стартапов: зарубежный опыт, проблемы и решения.....	618
Ачилова Ширин Шавкат кизи , старший преподаватель	
Tijorat banklari tomonidan jismoniy shaxslarni kreditlashda garov ta'minotini takomillashtirish	622
Bazarova Nigora Ravshanovna , kafedra dotsenti	
Sug'urta tashkilotlari investitsiya faoliyatini boshqarish masalalari	627
Kenjayev Ilhom G'iyozovich , iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)	
Organizational Factors Influencing Leadership Styles and Procurement Outcomes	632
Saidakhmedov Islomjon Uligbekovich , Scientific researcher	
Tijorat banklari faoliyati samaradorligini oshirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish yo'llari	637
Mirpulatova Luiza Mansurovna , doktorant	
Tijorat banklarining tadbirkorlik subyektlarini kreditlash metodologiyasining ekonometrik tahlillari.....	642
Norov Akmal Ruzimamatovich , DSc, kafedra professori	
Tijorat banklarida kreditlash amaliyotini takomillashtirish yo'llari	649
Norova Nozima Nabiyeвна , katta o'qituvchi	
Hufiyona iqtisodiyotni qisqartirish orqali mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish mexanizmlari	657
Pardayev Ilhomjon G'ulom o'g'li	
Jahondagi kuzatilayotgan globallashuv va tabiatdagi o'zgarishlar oqibatida kelib chiqayotgan turli xatarlardan himoya qilishda sug'urta tashkilotlari oldida turgan vazifalar ("O'zbekinvest" EISK AJ misolida).....	661
Sayfullo Mirzoyev	
International Experiences on Restoration of Financial Stability Through Indicators in Commercial Banking Sector	666
Solijonova Muxlisa Azamatovna	
Pensiya yoshining pensiya ta'minoti tizimiga ta'siri.....	668
Tursunov Jaxongir Pulatovich , DSc	
Mamlakat iqtisodiyotini islom moliya instrumentlari orqali rivojlantirish istiqbollari.....	673
Xalikov Ulug'bek Rustamovich , PhD	
Sug'urta kompaniyalari va tijorat banklari integratsiyalashuv jarayonini zarurligi va ahamiyati.....	678
Xudoyberdiyeva Sadoqat Abdumannonova , mustaqil izlanuvchisi	
Qishloq xo'jaligi korxonalarini davlat tomonidan qo'llab quvvatlashning innovatsion menejment tamoyillari... 683	
Shaniyazova Zamira Oralbeyeвна , PhD	
Тенденции развития жилищного строительства.....	688
Алиева Зилола Маматвалиевна , доцент кафедры	
Tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirishning innovatsion usullari.....	692
Shakirova Nigora Axralovna , kafedra dotsenti v.b.	
Nodavlat notijorat tashkilotlari mablag'larining shakllanishi va nazorat qilinishi.....	698
Xusanov Nishonboy Abdusattarovich , filologiya fanlari doktori, professor	
Спиртные напитки - вред здоровью	702
Кариева Халима Икромжоновна , старший преподаватель кафедры	
Importance of Social Infrastructure Development in Rural Areas	706
Munisa Alimova	
Davlat xizmatida agile loyiha boshqaruvi texnologiyasidan foydalanish	709
Isaqova Zebo Murodovna , f.f.n. (PhD), tadqiqotchi	

TIJORAT BANKLARI TOMONIDAN JISMONIY SHAXSLARNI KREDITLASHDA GAROV TA'MINOTINI TAKOMILLASHTIRISH

Bazarova Nigora Ravshanovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti "Bank ishi va investitsiyalar" kafedrası dotsenti

Annotatsiya: Maqolada tijorat banklari tomonidan jismoniy shaxslarni kreditlashda garov ta'minotini baholashning yondashuvlari, garov ta'minoti orqali kreditlashni amalga oshirishda kredit risklarining oldini olish va garov ta'minotini baholash amaliyotini joriy etish mexanizmlari taklif etilgan.

Kalit so'zlar: jismoniy shaxs, tijorat bank, kredit, garov ta'minoti, baholash, kredit riski, kredit siyosati, diversifikatsiya.

Abstract: The article proposes approaches to the assessment of collateral when lending to individuals by commercial banks, the prevention of credit risks in collateral lending, as well as mechanisms for introducing the practice of collateral assessment.

Key words: individual, commercial banking, loan, collateral, assessment, credit risk, credit policy, diversification.

Аннотация: В статье предложены подходы к оценке залога при кредитовании физических лиц коммерческими банками, предотвращению кредитных рисков при залоговом кредитовании, а также механизмы внедрения практики оценки залога.

Ключевые слова: физическое лицо, коммерческий банкинг, кредит, залог, оценка, кредитный риск, кредитная политика, диверсификация.

KIRISH

Iqtisodiyotning tarkibiy o'zgarishlari va jismoniy shaxslarning ishlab chiqarish jarayonlarini mustahkamlash bo'yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar natijasida jismoniy shaxslarning moliyaviy barqarorligi ta'minlanmoqda. Mamlakatimiz bank tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar jismoniy shaxslarni kreditlash amaliyotini yanada soddalashtirish, ularning iqtisodiy samaradorligini oshirish va foiz stavkalarini optimallashtirish, O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasiga muvofiq mamlakatda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishda tijorat banklarining o'rni va ishtirokini faollashtirish, muammoli kreditlarni bartaraf etilishi hamda o'z navbatida, jismoniy shaxslarning faoliyatini yaxshilashga va moliyalashtirish sifati va madaniyatini har tomonlama oshirishga xizmat qiladi. Jismoniy shaxslarning ishlab chiqarishini tashkil etishning asosiy shakllari fermer va dehqon xo'jaliklari hisoblanadi. Fermer xo'jaliklarini moliyalashtirishni rag'batlantirish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish ularning moliyaviy barqaror va samarali rivojlanishida asosiy omil bo'lib hisoblanadi.

Jismoniy shaxslarni sohasida mashinasozlik korxonalari faoliyatini boshqarishni yanada takomillashtirish, ularning samaradorligi va rentabelligini oshirish, ushbu yo'nalishda ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, agrosanoat kompleksi uchun zamonaviy, unumdorligi yuqori, ichki va tashqi bozorlarda raqobatbardosh texnika va uskunalar ishlab chiqarishni tashkil etishga qaratilgan yagona texnika va texnologiya siyosatini amalga oshirish hamda ularni moliyalashtirish uchun tijorat bank kreditlari asosiy rol ni bajaradi, amalda tijorat bank kreditlari garov ta'minoti sifatida asosan ko'chmas mulk, ko'char mulk, moliyaviy aktiv, intellektual mulk kabilarni baholash ham umumiy, ham alohida ahamiyat kasb etadi. Shundan kelib chiqqan holda jismoniy shaxslarni sohasida texnika va texnologiyalarni moliyalashtirishda tijorat bank kreditlari keng foydalanilmoqda, ushbu kreditlarni ta'minoti maqsadida garov sifatida baholash amaliyotlari ham o'zaro farq qiluvchi mexanizmlarga ega hisoblanadi. Yuqoridagilar asosida quyida tijorat bank kredit maqsadlarida jismoniy shaxslarning bo'lg'usi hosillarni garov sifatida baholash xususidagi mexanizmlariga to'xtalib o'tamiz.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Tijorat banklari amaliyotida jismoniy shaxslarni texnika va texnologiyalarni kreditlashni garovga olgan holda kredit berish amaliyotini baholash masalalarini ko'pgina iqtisodchi olimlar tomonidan o'rganilgan.

Xususan, iqtisodchi olim Aleksey Vladimirovich Ilin asarlarida yer uchastkalari va jismoniy shaxslarni maqsadlari uchun belgilangan yer maydonlarini garov sifatida taqdim etish jarayoni va undan foydalanishga ta'sir etuvchi omillar hamda kelajakda mazkur yo'nalishda turtki beradigan asosiy yo'nalishlar tadqiq etilgan. Mazkur jarayonda esa tadqiqotchi jismoniy shaxslarni sohasidagi yer maydonlarini baholab garovga qo'yish bosqichlarini ham xuddi ipoteka kreditlash amaliyoti kabi qonunchilikda belgilangan tartibda amalga oshirish maqsadga muvofiq, deb hisoblaydi ^[1].

Garov vositalaridan foydalanish qarz beruvchi va qarz oluvchi munosabatlariga yangi xavotirlarni tug'dirdi, ularning defolt riskiga yakuniy ta'siri aniq belgilanmaganligidir (Jose, 2018). Agar tijorat banklaridan kredit olgan xo'jalik yurituvchi subyekti kreditni o'z vaqtida qaytara olmasa garovga qo'ygan ta'minotdan mahrum bo'lishi mumkin hamda o'z navbatida tijorat banklari uchun kredit riski oshib ketadi ^[2].

Tijorat banklari tomonidan ajratilgan kredit ta'minoti riskining xavfsiz darajasini ta'minlash maqsadida kredit oluvchi xo'jalik yurituvchi subyektlari yoki yuridik shaxs turli shakldagi mol-mulkni garov ta'minoti sifatida tijorat banklariga taqdim etadi. Umumiy holda tijorat bank krediti bo'yicha garov ta'minotini baholash jarayonida uchta tomon ishtirok etadi va ular bank, baholovchi tashkilotlari va kredit oluvchilardir (Abdikarimova, 2018). Bu jarayonda garov ta'minoti asosan dastlab kredit berish jarayonida qarab chiqiladi ^[3].

O. Yastrebova va A. Subbotinlarning tadqiqotlariga ko'ra, jismoniy shaxslarni korxonalarining moliyaviy holatining barqaror emasligi va to'lovga qobillik darajasining past ekanligi ularning kredit muassasalarining moliyaviy xizmatlaridan, shu jumladan, mikromoliyaviy xizmatlaridan foydalanish darajasini oshirishga to'sqinlik qiladi ^[4].

Fikrimizcha, yuqoridagi xulosa O'zbekiston amaliyoti uchun muhim amaliy ahamiyat kasb etadi. Respublikamizda jismoniy shaxslarni korxonalari va fermer xo'jaliklarining moliyaviy holatining barqaror emasligi va to'lovga qobillik darajasining past ekanligi ularni banklarning moliyaviy xizmatlaridan va mikromoliyaviy xizmatlaridan foydalanish darajasini oshirishga to'sqinlik qilmoqda.

Professor N. Figurovskayaning tadqiqotiga ko'ra, jismoniy shaxslarni ishlab chiqaruvchilarini mikromoliyalash jarayoni davlat tomonidan moliyaviy qo'llab-quvvatlanishi lozim. Bunda asosiy e'tibor davlat byudjetidan resurslar ajratish va bonifikatsiyaga qaratilishi kerak ^[5].

Fikrimizcha, N.Figurovskayaning fikricha jismoniy shaxslar shaklida ishlab chiqaruvchilarining mikromoliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarining cheklanganligi davlatning ushbu jarayonga aralashuvini zaruriy holatga aylantiradi.

Jismoniy shaxslarni mahsulotlari va tarmoqqa yetkazib beriladigan moddiy-texnika resurslari hamda ko'rsatiladigan xizmatlar narxlarini o'sishi o'rtasidagi disparitetning kuchayib borganligi, davlat xarid narxlarining pastligi oqibatida agrar sektorda ishlab chiqarish rentabelligi va tovar ishlab chiqaruvchilarning daromadlari iqtisodiyotning boshqa tarmoqlariga nisbatan sezilarli darajada ortda qolmoqda ^[6].

Xususan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining tegishli qarorlari asosida jismoniy shaxslarni mahsulotlari yetishtirishning klaster usuli faol amalga oshirilmoqda. Mazkur holatlar esa jismoniy shaxslarni mahsulotlarini garov ta'minoti sifatida baholash zaruriyatini yuzaga keltirganligi sababli, ushbu maqolada bu yo'nalishdagi muammoli holatlar va ularni bartaraf etish masalalariga e'tibor qaratamiz.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

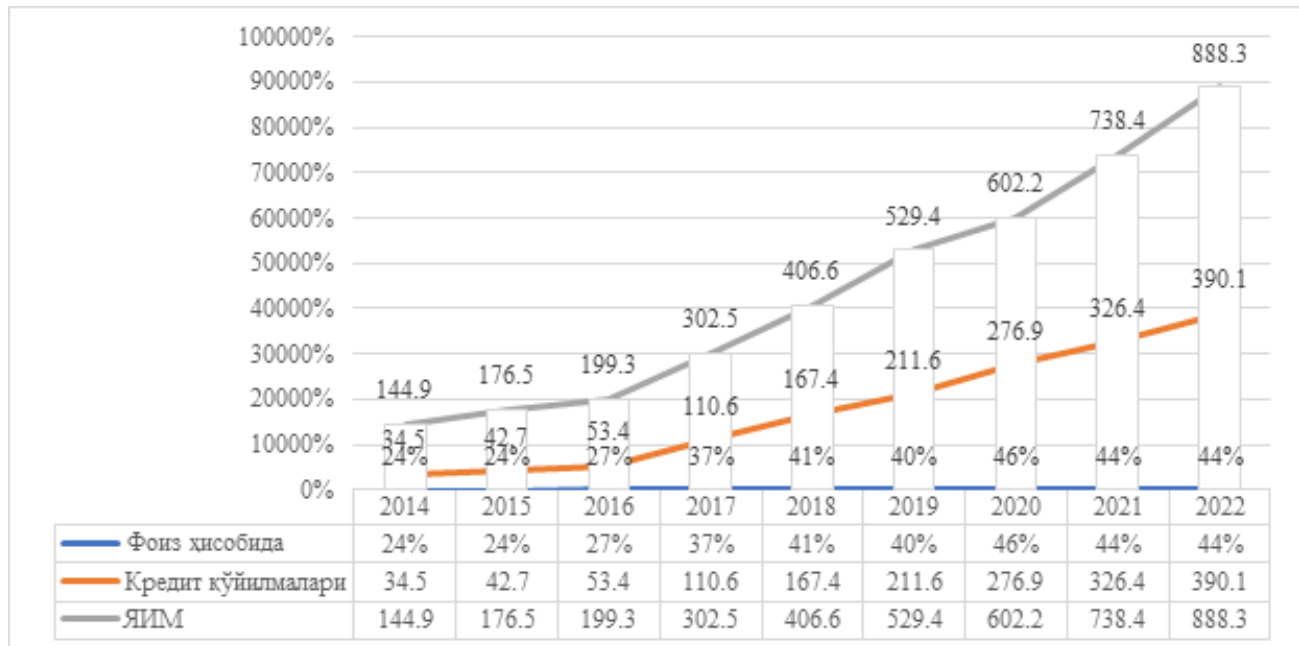
Tadqiqot davomida monografik tadqiqot usuli orqali jismoniy shaxslar sohasida texnika va texnologiyalarni moliyalashtirishda amalga oshirilayotgan loyihalarni tijorat bank kreditlarining garov ta'minotini baholash mexanizmlari tadqiq qilindi. Shuningdek, iqtisodiy – statistik usul yordamida jismoniy shaxslarni sohasida mahsulotlarni tijorat bank kreditlari bo'yicha garovga qo'yishda baholash mexanizmlari taklif qilingan va xarajat yondashuvi bo'yicha metodikalar ishlab chiqilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Jismoniy shaxslar sohasida texnika va texnologiyalarni moliyalashtirishda, tijorat banklari ajratilgan kreditlarni muddatida qaytarilishiga va muammoli kreditlarni imkon qadar kamaytirishga harakat qilishi zarur. Chunki tijorat banklari kreditlarni o'z mablag'laridan emas, balki o'z kreditorlarining, ya'ni omonatchilari va boshqa manfaatdor tomonlarning mablag'lari hisobidan kredit ajratadi. Shu sababli, tijorat banklari o'z kreditorlari oldidagi majburiyatlarini o'z vaqtida ijro etishi kutilayotgan risklarni qanchalik darajada muvaffaqiyatli baholashiga bog'liq bo'ladi.

Bugungi kunda jismoniy shaxslar sohasida texnika va texnologiyalarni tijorat banklari tomonidan kreditlashda muammoli kreditlarning kelib chiqishi faqatgina kredit riskiga bog'liq bo'lmastligi mumkin. Zero, valyuta riski, bozor riski, foiz stavkalarining o'zgarishi riski va boshqa qator risklarining mavjudligi hamda ularni to'g'ri baholay olmaslik muammoli kreditlarning kelib chiqishiga ta'sir ko'rsatadi. Muammoli kreditlarning iqtisodiy mazmunini tadqiq etishda kredit risklarining o'ri va ta'siri asos sifatida ishtirok etadi.

O'zbekiston iqtisodiyotining rivojlanishi esa, asosan mamlakatda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar bilan uzviy bog'liq. 2022-yilda O'zbekiston yalpi ichki mahsuloti 888,3 tpln. so'mni tashkil qildi va 2021-yil bilan qiyoslaganda 16,8 foiz o'sishga epishgan¹. YalM kishi boshiga 25,3 mln. so'mni tashkil qildi. 2014-2022-yillapda, O'zbekiston Pespublikasining yalpi ichki mahsuloti va tijopat banklari kpeditlarining hajmi o'sish tendensiyasiga ega bo'lgan. Iqtisodiyotning peal sektopiga yo'naltirilgan kpedit qo'yilmalari hajmi o'tgan yilga nisbatan 2022-yilda 16,3 foizga oshib, 2022-yil holatiga 390,1 tpln. so'mga yetdi, kpeditlapning YalM nisbatan dapajasi 44 foizni tashkil etdi (1-rasm).

1-rasm: O'zbekistonda yalpi ichki mahsulot (YaIM) va tijorat banklari kreditlari miqdorining ulushi hamda ularning o'zgarish dinamikasi tahlili², trln.so'm

O'zbekiston Respublikasi bank tizimining samaradorligini oshirish iqtisodiyotning real sektorini jumladan jismoniy shaxslarni sohasini moliyalashtirishda tijorat banklarning faol ishtirok etishi bilan bog'liqdir. Biroq, mamlakatimiz tijorat banklari kreditlash faoliyatini olib borishda bir qancha qiyinchilik va muammolarga duch kelmoqda. Ayniqsa, bugungi kunda tijorat banklarini daromad keltiruvchi aktivlarining asosiy qismini tashkil etuvchi kreditlar orasida muammoli kreditlarning salmog'i yuqori bo'lmoqda.

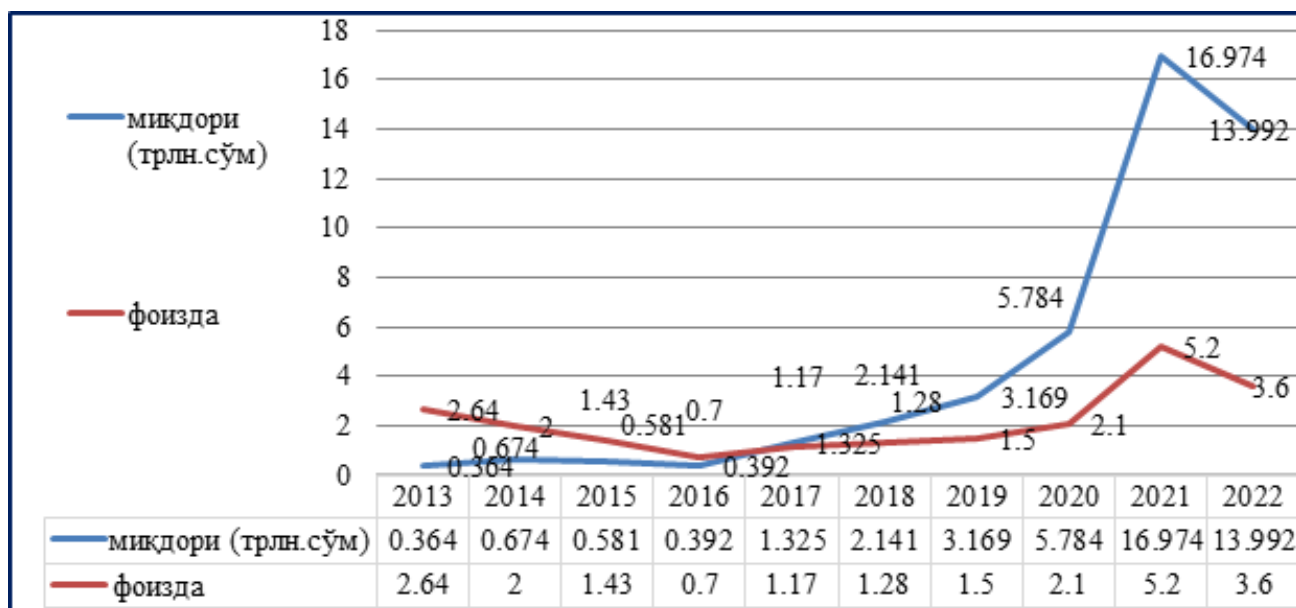
O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2015-yil 14-iyuldagi "Tijorat banklarida aktivlar sifatini tasniflash va aktivlar bo'yicha ehtimoliy yo'qotishlarni qoplash uchun zaxiralar shakllantirish hamda ulardan foydalanish tartibi to'g'risida"gi 2696-sonli Nizomiga muammoli kredit deganda sifati "qoniqarsiz", "shubhali" va "umidsiz" kreditlar tushuniladi.

2022-yil holatiga muammoli kpeditlap qoldig'i 13,99 tpln.so'mga yaqinlashdi, bu jami kpedit qo'yilmalarining 3,6 foizini tashkil qilmoqda. Shuningdek, 2016-2021-yillapda ushbu ko'psatkichda o'sish tendensiyasini kuzatish mumkin. Muammoli kpeditlapni bapapaf etish uchun ulapning kelib chiqish sabablarini aniqlash muhimdir. Tijopat banklari kpedit poptfeli tapkibida, muammoli kpeditlap foizi 2013-yildan 2021-yilga qadap 0,54 foizgacha kamayganligi ijobiy holat, ammo 2022-yilga kelib 3,6 foizni tashkil qilmoqda, bu bank tizimidagi muammoli kpeditlap jahon mexanizmida qabul qilingan kpitik 3 foizli ko'psatkichdan ko'p, shu sababli bugungi kunda muammoli kpeditlapni kamaytipish banklapning asosiy vazifalapidan bipi hisoblanishi kepak (2-rasm).

Kelgusida tijorat banklari tomonidan xo'jalik yurituvchi subyektlarni kreditlash o'sish sur'atlarining yuqori darajada saqlanib qolishi, jismoniy shaxslar sohasini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlashga xizmat qilishi bilan birga bank tizimi barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi xatarlarni ham yuzaga keltirmoqda.

¹ Manba: www.stat.uz. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari.

² Manba: www.cbu.uz - O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy sayti ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

2-rasm: O'zbekiston Respublikasi bank tizimida muammoli kreditlarning o'zgarish dinamikasi, (2013-2022-yy)³

Tijorat banklari tomonidan ajratilgan kreditlarning garov ta'minoti muammoli kreditni qoplashning eng so'nggi chorasi sifatida qaralganda, undan foydalanib muammoli kredit, o'z vaqtida to'lanmagan kredit bo'yicha hisoblangan foiz summasi undiriladi. Bugungi kunda tijorat banklari muammoli kreditni qoplashni ta'minot turiga qaratganda sudga murojat qiladi. Sud qaroriga asosan garov ta'minotidan foydalaniladi. Garovga oluvchining (xo'jalik yurituvchi subyektning) talablarini qondirish uchun undiruvni qarzdor garov bilan ta'minlangan majburiyatini o'zi javobgar bo'lgan vaziyatlarda bajarmagan taqdirda yoki lozim darajada bajarmaganda garovga qo'yilgan mol-mulkka qaratishi mumkin. Sud qaroriga asosan kredit garov ta'minoti hisobidan qoplanishi belgilansa, elektron onlayn-auksion shaklidagi ochiq kimoshdi savdosida sotish orqali amalga oshiriladi.

Muammoli kreditlarning kelib chiqish sabablari turlicha bo'lishi mumkin. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, banklarning muammoli kreditlarini yuzaga kelishida ichki omillar 67 foiz yo'qotishlarga sabab bo'ladi. Bu ko'rsatkich tashqi omillar bo'yicha bor yo'g'i 33 foizni tashkil etadi. Ichki omillarga ta'minotning yetishmasligi 22 foizni, ssuda buyurtmasini o'rganishda axborotning noto'g'ri baholanishi 21 foizni, operatsiya nazoratining zaifligi, hamda dastlabki ogohlantiruvchi belgilarni o'z vaqtida aniqlanmasligi va ular yuzasidan tegishli choralarning ko'rmasligi 18 foizni, garov ta'minoti sifatining pastligi 5 foizni, shartnomada ko'rsatilgan ta'minotni olish imkoniyatining yo'qligi 1 foizni tashkil etgan. Tashqi omillarga esa kompaniyaning bankrot bo'lishi 12 foizni, korxona moliyaviy nazoratining kuchsizligi 11 foizni, kompaniyaning bozorda o'z o'rnini yo'qotishi va ichki ijtimoiy muammolar 6 foizni, o'g'irlik, muttahaamlik 4 foizni jahon banki hisob-kitoblariga ko'ra tashkil etgan ^[1].

Garov bank kreditining asosiy ta'minoti sifatida kredit tavakkalchiligini pasaytirish va bankka kredit berish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Albatta, bu o'z-o'zidan bank garov ta'minotini baholash zaruriyatini keltirib chiqaradi. E'tirof etish joizki, bu borada xorijiy mamlakatlarda uzoq yillar davomida yetarli tajriba, usul va tamoyillar shakllangan. Masalan, Rossiya banklarida garov ta'minotini baholash amaliyoti ikki bosqichda amalga oshiriladi:

1-bosqich. Garov obyektining bozor qiymatini aniqlash. Garov ta'minotining bozor qiymatini aniqlash kredit shartnomasi tuziladigan paytda amalga oshiriladi.

2-bosqich. Garov obyektlarining ta'minoti sifatidagi qiymatini aniqlash. Garov qiymatini aniqlash garov mulkining likvidligi, garov diskontlari, tavakkalchiliklar va boshqa bir qancha omillar ta'sirini inobatga olgan holda amalga oshiriladi. Rossiya qonunchiligida garov qiymati to'g'risida aniq ko'rsatma berilmagan, shu sababli Rossiya banklarida garov qiymatini aniqlashda banklarning ichki tartiblari va mustaqil baholovchi kompaniyalarning ko'rsatmalariga asoslaniladi. Bunda asosiy strategiya riskdan qochish va risklarni boshqarish hisoblanadi.

Xalqaro amaliyotda bank kreditlari bo'yicha aylanmadagi tovarlarni garovga qo'yish keng qo'llaniladi. Bunday holatda kompaniyaga tovarlarni sotish bo'yicha chegara (sanksiya) joriy etilmagan bo'lishi hamda korxona mustaqil ravishda tovar, xom ashyo, materiallar va boshqa aktivlarini sotish va sotib olish huquqiga ega bo'lishi zarur. Bank krediti bo'yicha kompaniya tovarlarni garovga qo'yishning o'ziga xos jihatlari mavjud. Xususan, kompaniya tomonidan sotilgan tovar yoki aktiv uchun to'lov haqi kelib tushmagan bo'lsa, garov ro'y-

3 Manba: <http://cbu.uz/> - O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy veb-sayti ma'lumotlari asosida tayyorlandi.

xatidan chiqariladi, sotib olganlari esa ushbu tovarlarga kompaniyaning egalik huquqi berilgan paytdan boshlab bank garovi sifatida qaraladi. Bu jarayonda shunday shart saqlanishi zarurki, kompaniya ixtiyoridagi tovar kredit shartnomasida ko'zda tutilgan garov summasidan kam bo'lmashligi kerak. Shuningdek, likvidligi ko'zda tutilgan darajadan o'zgarmasligi, ya'ni pasaymasligi lozim.

Tadqiqotlar va o'rganishlar natijasi shuni ko'rsatmoqdaki, tijorat banklari qisqa muddatli kreditlar uchun xom ashyo, yarim tayyor va tayyor mahsulotlarni garovga ko'proq qabul qilish maqsadga muvofiq. Qisqa muddatga berilayotgan kreditlarning garov ta'minoti sifatida ko'chmas mulklarni olish ma'qul emas, ko'chmas mulklar asosan, uzoq muddatli kreditlarning garov ta'minoti sifatida qabul qilinadi.

Savdo va ishlab chiqarish vositalari, texnika, avtotransport, inventar va boshqa uskunalar kreditlarning garov ta'minoti sifatida olinganda, ularning bahosi ikkilamchi bozorda sotiladigan jihozlarni o'rganish orqali aniqlanadi. Bunda asosiy e'tibor jihozlarning likvid qiymatiga qaratiladi. Jihozlarning likvid qiymati - bu ushbu buyumlarni qisqa davr ichida sotish mumkin bo'lgan bahosidir. Odatda jihozlarning likvid bahosi bozor bahosidan 10-30 foiz past bo'ladi. Bundan tashqari, garov ta'minotini sotish vaqtida yuz berishi mumkin bo'lgan bahosi to'g'ridan-to'g'ri xarajat usuli orqali aniqlanadi. Shu bo'yicha bank kredit bo'yicha garov ta'minotining bahosi aniqlanadi, odatda ushbu baho joriy bahoning 50-60 foizini tashkil etadi.

Kredit oluvchi yuqoridagi sinflarning bittasiga to'g'ri kelsa, bank kredit shartnomasini tuzish bo'yicha tegishli ishlarni boshlaydi. Bank kredit bo'yicha qabul kilayotgan garov turi kredit olayottgan jismoniy shaxslarning faoliyat yo'nalishi bilan bevosita bog'liq bo'ladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Jismoniy shaxslarni kreditlashda garov ta'minotini baholash mexanizmi yuzasidan amalga oshirilgan tadqiqot natijalariga asoslangan holda, quyidagi ilmiy-nazariy taklif va amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

- Jismoniy shaxslarning mahsulotlarini yetishtiruvchi xususiy sektor vakillari uchun kelgusi hosilni garovga qo'yish orqali kreditlash amaliyotini hosilni yetishtirish bilan bog'liq davriylik asosida bosqichma-bosqich amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.
- Shundan kelib chiqqan holda jismoniy shaxslarni mahsulotlar yetishtiruvchilar uchun kelgusi hosilni garovga qo'yish orqali kreditlash amaliyotini hosilni yetishtirish bilan bog'liq davriylik asosida bosqichma-bosqich amalga oshirish lozim, deb hisoblaymiz.

Klasterlarga kreditlarni jismoniy shaxslarning ekinlarini vegetatsion davri hamda amalga oshirilishi lozim bo'ladigan agroteknika tadbirlari uchun talab etiladigan mablag'ning aynan mazkur mablag' zarur bo'ladigan kunda ajratilishiga erishish lozim. Bu har tomonlama mijoz va bank uchun foydalidir. Ya'ni, mijoz kredit uchun ortiqcha foiz to'lamaydi, bank esa ortiqcha resursni vaqtinchalik boshqa yo'nalishlarda sarflab daromad olishga erishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Залог земель сельскохозяйственного назначения: Ильин, Алексей Владимирович/ кандидат юридических наук. Диссертация. – М.: 2007. – 122 с.
2. Jose A. Castillo, Andrés Mora-Valenciab, Javier Perotec. Moral hazard and default risk of SMEs with collateralized loans // Finance Research Letters 26 (2018) 95–99 www.elsevier.com/locate/frl
3. Abdikarimova D.R. "Bank kreditlari garov ta'minotini baholash amaliyotini takomillashtirish yo'llari" PhD ilmiy darajasi olish uchun yozgan dissertatsiya avtoreferati. –T.: 2018, 61 bet.
4. Ястребова О., Субботин А. Рынок сельскохозяйственного кредита//Вопросы экономики. – Москва, 2005. – №6. – С. 25.
5. Фигуровская Н. Современное состояние сельского хозяйства требует результативных действий государства// Экономист. – Москва, 2009. – №8. – С. 43.
6. www.cbu.uz (O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy veb-sayti).
7. www.worldbank.org rasmiy veb-sayt ma'lumotlari.
8. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 28-fevraldagi "Jismoniy shaxslarnida bozor mexanizmlarini keng joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 149-sonli qarori. www.lex.uz
9. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 28-fevraldagi "Jismoniy shaxslarnida bozor mexanizmlarini keng joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 149-son qarori. www.lex.uz.
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 22-yanvardagi "2017- 2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasini "Faol tadbirkorlik, innovatsion g'oyalar va texnologiyalarni qo'llab-quvvatlash yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida"gi farmoni. www.lex.uz.

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2023. № 10

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot"
jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining

2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

